

RECONSTRUCȚIA LOGICII CLASICE LA ALEXANDRU SURDU (IV). TEORIA JUDECĂȚII

ȘERBAN N. NICOLAU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, Academia Română

ALEXANDRU SURDU'S RECONSTRUCTION OF CLASSICAL LOGIC (IV). THE THEORY OF JUDGEMENT

Abstract. The paper goes on with Alexandru Surdu's reconstruction of classical-traditional logic – with the second independent form of this logic, the judgement. Though it is not possible to find it as such in Aristotle's existing treatises, the theory of judgement is reconstructed according to the principles of classical logic, to other existing Aristotelian theories and to ancient Greek tradition of the commentators of Aristotelian logic.

Keywords: independent logical form, principle, form, cause, thought.

Așa cum s-a arătat la începutul acestui serial, conform împărțirii trihotomice clasice a formelor logice (noțiune, judecată, raționament), teoria judecății constituie a doua mare teorie a logicii clasice. Spre deosebire de teoria noțiunii, despre care s-a păstrat doar un singur tratat aristotelic, *Categoriile*, consacrat doar noțiunilor de maximă generalitate, s-au păstrat de la Aristotel patru tratate în care este cercetată teoria judecății, *Despre interpretare*, *Analitica primă*, *Analitica secundă* și *Topica*. Cu excepția tratatului *Despre interpretare*, care se ocupă în special de judecată, celelalte lucrări nu au ca temă judecata, aceasta fiind aici cercetată în mod special în contextul silogisticii. Pe de altă parte, referirile la judecată sunt numeroase și în celelalte tratate aristotelice, cum sunt, de pildă, *Despre suflet*, *Metafizica* și *Fizica*, al căror obiect este evident diferit. Teoria clasică a judecății, așa cum va fi ea expusă mai departe, nu este de găsit ca atare în niciunul dintre tratatele lui Aristotel, dar ea este elaborată pe baza textelor aristotelice și în conformitate cu doctrina lui Aristotel de către filosoful și logicianul român Alexandru Surdu¹. Ea reprezintă o reconstrucție coerentă a teoriei clasice a judecății, teorie interpretată, pe de o parte, potrivit tratatelor aristotelice amintite mai sus și, pe de altă parte, potrivit tradiției vechilor comentatori greci și latini. În acest sens, ea poate fi numită o *teorie de tip aristotelic*,

¹ Cf. Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971, pp. 51–71; cf. Al. Surdu, „Judecata ca principiu formal”, în *Probleme de logică*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1970, pp. 269–311; ultimul studiu este republicat în vol. Al. Surdu, *Teoria formelor logico-clasice*, Cap. II: „Teoria judecății”, București, Editura Tehnică, 2008, pp. 127–168.

la fel cu teoria clasică a noțiunii expusă în partea a doua², care deopotrivă nu este de găsit ca atare într-o lucrare aristotelică, ci este reconstruită coerent conform textelor lui Aristotel și a comentariilor grecești și latinești la aceste tratate.

Potrivit celor spuse mai sus, o formă logică clasică în genere poate fi considerată drept *formă logică independentă* doar în situația în care această formă *se poate justifica pe sine* prin propriile sale principii³.

În speță, judecata considerată drept formă logică trebuie să fie *principiul, cauza sau rațiunea de a fi* a oricărei judecăți. Cu alte cuvinte, judecata trebuie să fie o *cauză formală* a judecăților, adică o *formă a formelor* (εἶδος εἰδῶν) care să justifice *posibilitatea logică* a judecății în genere⁴. În acest sens, judecata este *ființa* (τοῦ εἶναι) și *esența* (τοῦ εἶναι) judecăților, prin urmare este și *definiția* (ορισμός), adică principiul prin care ființează orice judecată ca atare. „Prin urmare – spune Alexandru Surdu –, a vorbi despre definiția judecății înseamnă a vorbi despre judecată, ca formă logică. Definiția judecății este însăși judecata în calitate de principiu sau cauză formală”⁵.

La fel ca noțiunea și silogismul, judecata este o *formă logică* (λογος), existând *in mente* (ἐν τῇ ψυχῇ) ca simplă *posibilitate de a fi*. Prin urmare, în definiția judecății, *genul proxim* este *forma logică*. Pe de altă parte, *diferența specifică*, adică ceea ce deosebește judecata de celelalte forme logice, în speță de noțiune și de silogism, este constituită din *determinațiile specifice* oricărei judecăți. Cu alte cuvinte, determinațiile specifice sunt cele *trei condiții* pe care trebuie să le îndeplinească orice judecată: 1) să fie *afirmativă sau negativă*; 2) să poată fi *adevărată sau falsă*; 3) să constituie *sinteza unor componente logice*⁶.

În cazul judecății, teoria logico-clasică își propune studierea ei în calitate de formă, de cauză sau de principiu formal al judecăților. De aceea, fundamentarea aristotelică a judecății pornește de la studiul conceptelor de principiu și cauză, apoi studiul formei și cauzei formale, pentru ca în final să definească judecata ca principiu formal. Ca și în cazul celorlalte forme logico-clasice, noțiunea și silogismul, studiul judecății în această accepție, arată Alexandru Surdu, nu se poate face din perspectivă logico-matematică pentru faptul că din acest punct de vedere ea nu poate fi concepută ca simplă *posibilitate logică*⁷.

Așa cum s-a spus⁸ la începutul cărții a II-a a *Analiticii secunde*, atunci când vorbește despre cele *patru teme de cercetare sau întrebări* ale științei, Aristotel face o distincție clară între *faptul că ceva este* (τοῦ εἶναι – *că-ul lucrului*) sau *cunoașterea unui lucru și cauza pentru care ceva este* (τοῦ εἶναι – *pentru ce-ul lucrului*) sau *cauza*

² Cf. Șerban N. Nicolau, „Reconstrucția logicii clasice la Alexandru Surdu (II). Teoria noțiunii (I)”, în *Probleme de logică*, vol. XXV, București, Editura Academiei Române, 2022, pp. 85–96.

³ *Ibidem*, pp. 93–95.

⁴ Cf. Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971, p. 51.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 52.

⁸ Cf. *supra*, cap. II, 1.1.1. *Definiția aristotelică a științei*, cap. III, 2.3.1. *Raportul dintre definiție și demonstrație*.

unui lucru⁹. Distincția se bazează pe diferența făcută în capitolul 13 din prima carte între *cunoașterea faptului și cunoașterea cauzei*, căci, spune el, „a cunoaște *că* și a cunoaște *pentru ce* diferă”¹⁰. Cunoașterea unui lucru, spune Al. Surdu, presupune că lucrul există în și pentru sine ca *lucru individual* (τοδε τι) fără legătură cu actul cunoașterii, ceea ce nu înseamnă însă o cunoaștere științifică, căci știința nu tratează despre individuale, ci despre *ceea ce este* (το;τιεστίν) un lucru¹¹. Dar *ceea ce este* ceva este tot una (ταυτοεστίν) cu a cunoaște *de ce este* (δια;τιεστίν) sau, altfel spus, *cunoașterea esenței* unui lucru (το;τιεστίν) și *cunoașterea cauzei* lui (δια;τιεστίν) sunt *identice*¹², lucru care se afirmă și în alte locuri din tratatele aristotelice. În *Fizica*¹³ și *Metafizica*¹⁴, de exemplu, se spune în termeni aproape identici că nu trebuie considerat că se posedă *cunoașterea* (εἶδεναι) unui lucru decât atunci când *se cunoaște prima cauză* a lui (ἡπρῶτη αἰτία γνωρίζειν). Prin *πρῶτη αἰτία* (cauză primă), Aristotel înțelege aici nu cauza proximă a lucrului, nici cauza primă absolută în sens metafizic a lui, ci cauza primă proprie a acestuia, altfel spus, *cauza cea mai îndepărtată* de lucru, dar *totuși proprie* lui (το;αἰροτατου αἰτιον)¹⁵, cum o numește Aristotel în altă parte¹⁶.

Capitolul 1 din cartea Δ a *Metafizicii*, care are drept temă *principiul* (ἀρχή) enumeră șase accepțiuni fixate de limba greacă în care este folosit termenul. „[1] Mai întâi, se numește principiu ceva de la care în primul rând un lucru începe să se miște (...); [2] apoi, [se numește principiu] ceva de la care fiecare lucru se generează cel mai bine (...); [3] altfel, [se numește principiu] partea intrinsecă cuiva din care în primul rând el se generează (...); [4] altfel, [se numește principiu] partea care nu aparține intrinsec cuiva și de la care în primul rând începe natural mișcarea și schimbarea (...); [5] altfel, [se numește principiu] ceva de la care, potrivit alegerii deliberate, se mișcă cele ce sunt mișcate și se schimbă cele ce sunt schimbate (...). [6] Altfel încă, ceva de la care în primul rând cunoaștem un lucru se numește

⁹ Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 1, 89b23-25.

¹⁰ Aristotel, *An. post.*, I (A), 13, 78a22: „το; δ’ ο& διαφερει και; το; διου εἰροτασθαι ...” (trad. și subl. n.).

¹¹ Cf. Al. Surdu, „Judecata ca principiu formal”, în *Probleme de logică*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 286.

¹² Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 2, 90a31-32: „ω&περ ου& λεγομεν, το;τιεστίν εἶδεναι ταυτο εστίν και; δια;τιεστίν. (trad. n.: Prin urmare, după cum am spus, a cunoaște ceea ce este un lucru este tot una cu a cunoaște de ce este.)”.

¹³ Cf. Aristotel, *Phys.*, II (B), 3, 194b18-20: „... εἶδεναι δ’ ου&πρῶτερον οἶροθεα ε&στον πριν αἰ λαβομεν το; δια;τινπερι; ε&στον (τουτο δ’ εστίν; το; λαβείν την πρῶτην αἰτιαν), ... (trad. n.: ... noi gândim că nu se cunoaște mai întâi ceva decât atunci când sesizăm de fiecare dată mai înainte despre fiecare lucru de ce există (iar aceasta înseamnă surprinderea primei cauze), ...)”.

¹⁴ Cf. Aristotel, *Met.*, I (A), 3, 983a25-26: „... το;τε γαρ εἶδεναι φαμεν ε&στον, ο&αν την πρῶτην αἰτιαν οἶροθεα γνωρίζειν ... (trad. n.: ... într-adevăr, atunci spunem că se cunoaște fiecare lucru când gândim că se cunoaște prima cauză...)”.

¹⁵ Cf. Aristotel, *Phys.*, II (B), 3, 195b22; *Met.*, IV (Γ), 1, 1003a26-27; cf. H. Bonitz, *Ind. Arist.*, 22b20-21.

¹⁶ Cf. și comentariul lui J. Tricot la acest loc în Aristote, *La Métaphysique*, édition refondue avec commentaire par J. Tricot, tome I, Paris, Éd. J. Vrin, 2003, p. 21, n. 2, și cel al lui D. Bădărău în Aristotel, *Metafizica*, trad. rom. Șt. Bezdechi, studiu introd. și note D. Bădărău, București, Editura Academiei Române, 1965, p. 57, n. 40.

deopotrivă principiu al lucrului (...)”¹⁷. Aristotel spune un lucru fundamental în finalul capitolului, anume că *toate cauzele sunt principii* sau, cu alte cuvinte, termenii αἴτιω și ἀρχή sunt folosiți sinonim¹⁸: „Cu tot atâtea înțelesuri se spun și cauzele (ταῖς αἰτίαις), căci toate cauzele sunt principii (ἀρχαί)”¹⁹. Prin urmare, deopotrivă și termenul αἴτιω (cauză) are aceleași șase sensuri cu ἀρχή (principiu), cu toate că în următorul capitol, vorbind despre teoria celor patru cauze, Aristotel se referă la alte cinci sensuri ale lui αἴτιον (cauză), patru principale ([1] cauza materială, [2] cauza formală, [3] cauza eficientă, [4] cauza finală) și una intermediară ([5] cauza instrumentală). „[1] În primul fel, se numește cauză [materia] care există intrinsec în ceva și din care el se generează (...); [2] altfel, [se numește cauză] forma și modelul, iar aceasta este definiția esenței permanente [quiddității – n.n.] și genurile acesteia (...); [3] altfel încă, [se numește cauză] primul început al schimbării sau repausului, (...); [4] altfel încă, [se numește cauză] scopul, adică acela pentru care este făcut ceva, (...). [5] Și desigur, [se numesc cauze] toate câte mijlocesc între generarea mișcării și scop, (...)”²⁰.

Caracteristica comună, sau *ceea ce este comun* (το κοινόν) cum spune Aristotel, *esența principiilor*, altfel spus, și implicit și *esența cauzelor*, constă în faptul că sunt *prime* (ταῖς πρώταις), cu alte cuvinte, ele sunt *punctul de plecare* sau *începutul de unde* (οθεν) un lucru sau *este*, sau *se produce*, sau *este cunoscut* (ἡ ἐστὶν ἡ γίνεσθαι ἡ γινώσκεσθαι)²¹. În acest context, relativ la problematica judecării, observă Al. Surdu, teoria aristotelică a cauzelor este importantă întrucât poate justifica *ce este* și *cum se produce* o judecată²². Pe de altă parte, după cum spune Aristotel, este evident că există un principiu prim și cauzele ființării nu sunt infinite (οὐκ ἀπειρα ταῖς αἰτίαις τῶν οὐτῶν)²³. Dintre cele patru cauze principale expuse mai sus (materială, formală, eficientă, finală), cauza materială și cea formală au acum importanță în cercetarea judecării, care, ca și în cazul noțiunii, trebuie să aibă *o materie* și *o formă*. Pe de o parte, *ceea ce este generat* sau *generatul* (το γινόμενον) se naște *prin ceva* (ὁδοντικόν), adică *prin formă* și aceasta

¹⁷ Aristotel, *Met.*, V (Δ), 1, 1012b34-1013a15: „ἀρχὴ λέγεται ἡ μὲν οθεν ἀν τις τοῦ πραγματος κινηθειν πρῶτον (...): ἡ δε οθεν ἀψ καλλιστα εἰς αὐτὸν γενεῖται (...): ἡ δε οθεν πρῶτον γίνεσθαι εἴς ὑπαρχοντος (...): ἡ δε οθεν γίνεσθαι πρῶτον μη εἴς ὑπαρχοντος και οθεν πρῶτον ἡ κινήσις περὶ κεν ἀρχεσθαι και ἡ μεταβολή (...): ἡ δε οὐ καταπροαιρέσιν κινεῖται τα κινουμένα και μεταβάλλει τα μεταβαλλόντα (...). εἰ οθεν γνωστον το πράγμα πρῶτον, και ἀσὶ ἀρχὴ λέγεται τοῦ πραγματος (...)” (trad. n.).

¹⁸ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

¹⁹ Aristotel, *Met.*, V (Δ), 1, 1013a16-17: „ἴσχαώς δε και ταῖς αἰτίαις λέγεται πάντα γὰρ ταῖς αἰτίαις ἀρχαίς” (trad. n.).

²⁰ Aristotel, *Met.*, V (Δ), 2, 1013a24-36: „Αἰτιον λέγεται εἰς αὐτὸν μεν τροπον εἴς οὐ γίνεσθαι εἴς ὑπαρχοντος, (...): ἄλλον δε τοῦ εἶδος και τοῦ παραδείγματος, τουτο δ’ ἐστὶν οἱ λογος τοῦ τιῆν εἶναι και ταῖς τουτου γενῆ (...). εἰ οθεν ἡ ἀρχὴ της μεταβολῆς ἡ πρῶτη ἡ της ἡμερησεως, (...) εἰ οδ τοῦ τελος τουτο δ’ ἐστὶ τοῦ οὐδεκα, (...) και οδα δε κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίνεσθαι τοῦ τελος, (...)” (trad. n.); teoria celor 4+1 cauze este expusă în termeni asemănători până la identici și în *locus classicus* pentru această teorie (*Phys.*, II (B), 3, 194b23-195a2).

²¹ Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 1, 1013a17-19: „πασῶν μεν οὐκ κοινον τῶν ἀρχῶν τοῦ πρῶτον εἶναι οθεν ἡ ἐστὶν ἡ γίνεσθαι ἡ γινώσκεσθαι” (trad. n.: Prin urmare, ceea ce este comun tuturor principiilor este de a fi începutul de unde sau este, sau se produce, sau este cunoscut un lucru.)”.

²² Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

²³ Cf. Aristotel, *Met.*, II (α), 2, 994a1-2.

constituie *cauza formală* a lui despre care Aristotel spune că este *principiul generării* (ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως). Pe de altă parte, generatul se naște *din ceva* (ἐκ τινος), adică *din materie* și aceasta constituie *cauza materială* a generatului²⁴. Prin urmare, dacă se consideră că ceea ce se produce sau se generează (το; γιγνομενον) este forma logică numită *judecată*, conform teoriei aristotelice potrivit căreia orice ființare (το; οὐ) este compusă din formă și materie, este evident că deopotrivă ea trebuie să aibă *o formă prin care se generează* și *o materie din care se generează*.

Nu încapă nicio îndoială că, istoric vorbind, Aristotel este autorul teoriei celor patru cauze. Între acestea, cum s-a spus, primele două, cauza materială și cea formală, sunt cele care interesează cercetarea judecătii ca formă logică. Dar, dacă, potrivit aristotelismului, orice ființare este alcătuită din materie și formă, despre accepțiile formei la Aristotel se impun anumite precizări și distincții. Alexandru Surdu arată că există *trei accepții* aristotelice ale formei: *forma fizică*, *forma principiu în genere* și *forma rațională*²⁵.

Prima accepție, cea de *formă fizică*, este folosită în mod special în *Physica* și în tratatele de filosofie naturală. Ființările sensibile (τα; αἰσθητα), adică lucrurile individuale a căror prezență vine din experiența sensibilă sau din percepție (αἰσθησις), au o materie sensibilă și o formă. Forma, afirmă Alexandru Surdu²⁶, este, în cazul ființărilor sensibile, *un model* (ἡ παραδειγμα) sau *o formă structurală* (ἡ μορφή) care intră în compunere nu cu materia în genere sau materia în sine (ἡ ὕλη), ci cu materia individuală sensibilă sau cu *subiectul* (το; υποκειμενον) pentru a deveni *o ființare sensibilă* (το; αἰσθητον)²⁸. În finalul primei cărții din *Physica*, Aristotel diferențiază *forma ca principiu în genere*, pe care o numește aici *principiul formal* sau *principiul potrivit formei* (ἡ κατὰ το; εἶδος ἀρχή) și de care trebuie să se ocupe filosofia primă sau metafizica, de *forma fizică* (το; φυσικον εἶδος) care constituie obiectul filosofiei secunde sau fizicii, care tratează, spune el, *despre formele fizice destructibile* (περι τῶν φυσικῶν και φθαρτῶν εἰδῶν)²⁹.

A doua accepție a formei este cea de *principiu în genere*. În mod evident, materia sensibilă și forma fizică, de care se ocupă filosofia secundă și de care a fost vorba la primul sens al formei, sunt diferite de materia și forma în genere. *Materia în genere* este cauză primă (πρῶτη αἰτία) și, prin urmare, *principiu* sau *cauză materială*, după cum *forma în genere*, fiind la fel cauză primă, este *principiu* sau

²⁴ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 8, 1033a24-27: „Ἐπειδὴ οὐδὲν τινοῦ τε γίγνεται το; γιγνομενον (τοῦτο δὲ λεγομεν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐστὶ) και; ἐκ τινος (ἐκ τῶν δὲ μηδὲ τερησις τοῦτο ἀλλ' ἡ ὕλη ἢ ἡ γὰρ διωρισται οὐ τῶν τοῦτο λεγομεν) και; τι γίγνεται ... (trad. n.: Fiindcă ceea ce este generat se generează prin ceva (și acest început de unde [se generează] spun că este principiul generării) și din ceva (și fie aceasta nu privațiunea, ci materia, căci în acest moment a fost determinat felul în care spunem aceasta) și devine ceva ...)”.

²⁵ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 286–288.

²⁶ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 287.

²⁷ Cf. Aristotel, *Phys.*, II (B), 3, 194b26.

²⁸ Cf. Aristotel, *Phys.*, I (A), 7, 190b17-20: „Φανερον (...) οὐ γίγνεται πᾶν ἐκ τοῦ υποκειμενου και; τῆς μορφῆς; (trad. n.: Este evident (...) că totul se generează din subiect și din formă;)”.

²⁹ Cf. Aristotel, *Phys.*, I (A), 9, 192a34-b2.

cauză formală. Considerată drept cauză primă, *materia* este identică cu *părțile* (τα; μερη) sau *elementele* (τα; στοιχειά) din care este generat ceva³⁰. *Cauza materială*, prin urmare, răspunde la întrebarea: *din ce se generează sau se produce ceva?* După cum s-a văzut mai sus, tot ce se generează, se generează *din ceva* (ἐκ τινος), adică din părți și elemente, spune Aristotel aici. Pe de altă parte, considerată drept cauză primă, *cauza formală* răspunde la întrebarea: *prin ce se generează sau se produce ceva?*³¹ Căci tot ce se generează, cum s-a văzut, se generează *prin ceva* (ὁπῶσιν), adică pe baza *rațiunii de a fi ceea ce este* (οὐλογος του'τινῶν εἶναι), adică a *formei* (εἶδος) drept cauză primă³². Considerate ca principii în genere sau cauze prime, *materia* (ὕλη) și *forma* (εἶδος) trebuie să fie totdeauna *preexistente* (ἀφ'ἑδὲ προὔπαρχειν), precizează Aristotel³³. Fiind cauze prime, este evident că ele nu au alte cauze, așa cum se spune despre formă ca principiu în genere că nu are nici părți, nici principii, adică nici cauze (του'εἶδους οὐτε μερη οὐτε ἀρχαι)³⁴.

A treia accepție a formei, alături de primele două, cea de forma fizică și de forma principiu în genere, este aceea de *formă rațională*. Denumirea de „formă rațională”, arată Alexandru Surdu, nu-i aparține lui Aristotel, dar adăugarea „rațională” se impune pentru a fi distinsă și a fi opusă formei fizice a materiei, pe de o parte, și pentru a fi deosebită de forma principiu în genere, adică de forma în calitate de cauză primă (πρωτη ἀρχη)³⁵, pe de altă parte. Prin formă în această accepție se înțelege *esența*, mai precis *esența permanentă*³⁶, sau *quidditatea* (το;τινῶν εἶναι) unei anumite clase de lucruri³⁷. Aristotel o numește deopotrivă formă (εἶδος, λογος) fără alt determinant, dar, potrivit lui Al. Surdu³⁸, ea nu trebuie confundată nici cu forma fizică, nici cu forma în genere. Spre deosebire de forma fizică (μορφη), pe de o parte, care aparține individualului, *forma inteligibilă aparține generalului*³⁹, după cum, spre deosebire de forma principiu în genere, pe de altă parte, care este cauză primă (πρωτη ἀρχη) fără a mai avea altă cauză, așa cum de pildă nu are părți sau elemente, adică nu are cauză materială, *forma rațională are*

³⁰ Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 2, 1013b17-21.

³¹ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

³² Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 2, 1013a26-27.

³³ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 9, 1034b12-13: „ἀφ'ἑ γὰρ δεῖ προὔπαρχειν τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος (trad. n.: într-adevăr, totdeauna materia și forma trebuie să fie preexistente)”.

³⁴ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 10, 1035a30-31: „ὅθεν εἰκείνων μεν ἀρχαὶ καὶ μερη τὰ τὰ του' δε; εἶδους οὐτε μερη οὐτε ἀρχαι (trad. n.: Prin urmare, aceste [elemente materiale] sunt principii și părți ale acestor [lucruri concrete], dar în privința formei, nu sunt nici părți, nici principii.)”.

³⁵ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 288.

³⁶ Am tradus în general το;τινῶν prin *esență* și το;τινῶν εἶναι prin *esență permanentă*, aceasta din urmă după Ștefan Bezdechi, care traduce astfel pe το;τινῶν εἶναι, dar nu în mod consecvent, căci traduce fie prin *esență permanentă*, fie prin *quidditate* (cf. Aristotel, *Metafizica*, traducere de Șt. Bezdechi, studiu introductiv și note de Dan Bădărău, București, Editura Academiei Române, 1965).

³⁷ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 10, 1035b32: „... εἶδος δε; λεγῶ το;τινῶν εἶναι ... (trad. n.: ... prin formă înțeleg quidditatea [esență permanentă – n.n.] ...)”.

³⁸ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 287–288.

³⁹ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 10, 1035b34-1036a1: „... οὐδε; λογος εἶστι; του' καθόλου (trad. n.: ... iar forma este a generalului;)”.

*părți*⁴⁰. Dar având părți, forma rațională are și o cauză materială, cu alte cuvinte, se generează din ceva (εἰ τινοῦς) și deci există și o materie a formei (ὕλη του'εἴδους)⁴¹. Forma rațională provine din părțile ei și constă din acestea, spune Aristotel⁴², așa cum noțiunea de om provine din noțiunea de biped și noțiunea de silabă provine din noțiunea de literă. Într-adevăr, interpretează Alexandru din Afrodisia în comentariul său la *Metafizica*, în definiția formei noțiunii de om (ὁ ὁμοίωμα του'εἴδους του' ἀνθρώπου) intră, ca una din părțile sale, anume diferența specifică, noțiunea de biped (τοῦ διποῦντος)⁴³, iar în definiția noțiunii de silabă (ὁ λόγος τῆς συλλαβῆς) intră, dar nu ca diferență, noțiunea de literă (τοῦ στοιχείου), căci silaba nu e altceva decât compunerea literelor (ἡ τῶν στοιχείων συνθεσις)⁴⁴. Prin urmare, aici nu este vorba de un anumit om sau o anumită silabă, adică de lucruri individuale și de părțile lor sensibile alcătuite din materie sensibilă (ὕλη τῆς αἰσθητῆς), așa cum este cazul statuii provenite din bronz (ὁ ἰδρύσας εἰς χαλκού)⁴⁵, cu exemplul din text, ci de noțiuni a căror definiție constă doar din părți ale formei (μέρη του'εἴδους μόνον)⁴⁶, genul și diferența, și care constituie în acest caz materia formei (ὕλη του'εἴδους).

Dar, dacă există o materie și deci o cauză materială a formei raționale, pe de o parte, și potrivit lui Aristotel orice ființare are materie și formă, pe de altă parte, atunci trebuie să existe și o formă și deci deopotrivă o cauză formală a formei raționale. Prin urmare, există atât o materie a formei raționale (ὕλη του'εἴδους), cât și o formă a formei raționale (εἶδος του'εἴδους). Așa încât, deși compusă din părți, forma rațională este un întreg (ὅλον), adică o sinteză (συνθεσις) a ceea ce se produce din ceva (εἰ τινοῦς), altfel spus, din materia formei raționale, și prin ceva (ὕπονω),

⁴⁰ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 10, 1035b31-33: „μέρος μὲν οὐκ ἐστὶ; καὶ; του'εἴδους (...) καὶ; του'συνόλου του'εἰ; του'εἴδους καὶ; τῆς ὕλης [καὶ; τῆς ὕλης] αὐτῆς. (trad. n.: Astfel, o parte este fie o parte a formei (...), fie o parte a compusului formei și materiei, [fie o parte a materiei] însăși.)”.

⁴¹ Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 24, 1023b1-2: „εἰ; τῆς αἰσθητῆς γὰρ ὕλης ἡ συνθετησὺν. ἀλλὰ; καὶ; το; εἶδος εἰ; τῆς του'εἴδους ὕλης. (trad. n.: Într-adevăr, substanța compusă vine din materia sensibilă, în timp ce forma vine din materia formei.)”.

⁴² Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 24, 1023a35-b1: „τα; δε; ὡ; εἰ; του'μέρους το; εἶδος, οἶψιν ἀνθρώπος εἰ; του'διποδος καὶ; ἡ συλλαβῆ; εἰ; του'στοιχείου· ἀλλὰ; γὰρ τοῦτο καὶ; ὁ ἰδρύσας εἰ; χαλκού' (trad. n.: În alt sens, [a proveni din se spune] după cum forma provine din partea ei, precum omul provine din biped și silaba din litere, dar acest lucru altfel decât provine statuia din bronz;)”.

⁴³ În definiția *omul este animalul biped* (ὁ ἄνθρωπος ζῶν διποῦντος) avem trei noțiuni, prima, care este noțiunea *definitivă* (omul – ὁ ἄνθρωπος), plus două, care sunt noțiunile ce constituie *elementele definiției*, anume: 1) *genul proxim* (animalul – το; ζῶντος) și 2) *diferența specifică* (bipedul – το; διποῦντος). Genul proxim și diferența specifică (*animalul și bipedul*) alcătuiesc o *definiție* pentru că alcătuiesc o *unitate (omul)* ce diferă de fiecare element în parte.

⁴⁴ Cf. Alexandru din Afrodisia, *In Aristotelis Metaphysica commentaria (Commentaria in Aristotelem Graeca (CAG))*, edita consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae, vol. I; citat în continuare: Alexandru, *In Metaph.*, edidit M. Hayduck, Berlin, 1891, 422, 23–27: „ὁ ὁμοίωμα του'εἴδους δηλωτικὸς του'ἀνθρώπου εἰ; του'διποδος λεγεται εἶναι, ὅ; εἰ; ὑπαρχει αὐτῷ ὡ; μέρος το; διποῦντος. πάλιν ἡ συλλαβῆ; εἰ; του'στοιχείου· εἰ; γὰρ τῶν στοιχείων ἡ συλλαβῆ; καὶ; ὁ λόγος τῆς συλλαβῆς τὴν τῶν στοιχείων συνθεσιν περιεχει. (trad. n.: Într-adevăr, definiția clară a formei omului se spune că provine din biped, pentru că biped îi aparține intrinsec [omului] ca parte. Din nou, silaba provine din literă, căci într-adevăr silaba este din litere, iar definiția silabei cuprinde combinația literelor.)”.

⁴⁵ Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 24, 1023b1.

⁴⁶ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 10, 1035b34.

cu alte cuvinte, prin forma formei raționale. Ceea ce înseamnă că, alături de *o materie a formelor* (ὕλη εἰδῶν), există și *o formă a formelor* (εἶδος εἰδῶν) pe care Aristotel o numește *gândire* (νοῦς). După cum sufletul (ψυχὴ) spune el în tratatul *De anima*, este asemenea mâinii, adică unealta uneltelor (ἡ χεὶρ ὀργάνων ὀργάνων), tot așa *gândirea este forma formelor* (οὐνοῦς εἶδος εἰδῶν)⁴⁷.

Din această perspectivă, distincția între cele trei accepții ale formei la Aristotel se dovedește fundamentală. „Numai pe baza acestei distincții – spune Alexandru Surdu – se poate vorbi de materie a formelor și de formă a formelor. Materia formelor nu se identifică cu materia sensibilă, iar forma formelor nu se identifică cu forma fizică”⁴⁸.

Potrivit aristotelismului, materia sensibilă și forma fizică alcătuiesc prin compunere un întreg (τοσύνολον) care se numește *substanță* (οὐσίαν). Acesta este primul din cele patru sensuri ale substanței pe care le descrie capitolul 8 din cartea Δ a *Metafizicii*. În primul rând, substanță se numesc în general corpurile și cele compuse din acestea, spune Aristotel, de la corpurile simple (ταῖς ἀπλάσσοις), adică cele patru elemente tradiționale plus eterul, până la corpurile compuse din acestea, adică viețuitoare și corpuri cerești⁴⁹. Pe de altă parte, așa cum s-a văzut, și forma rațională are o materie și o formă, adică are părți sau elemente care alcătuiesc, potrivit aceluiași principiu aristotelic, un întreg care este tot o substanță. Dar, dacă în primul caz este vorba de o substanță sensibilă, de un lucru individual (τοδε τι), pe care Aristotel îl numește *substanța primă* (ἡ πρώτη οὐσία)⁵⁰, în al doilea caz este vorba de o substanță inteligibilă, de o *substanță rațională*, cum o numește Alexandru Surdu în acest studiu⁵¹, adică de *substanța secundă* (ἡ δευτέρα οὐσία), cum e numită în *Categoriile*⁵². Dacă substanțele prime există *in re*, în lucruri, locul substanțelor secundare trebuie să fie *locul formelor*. Dar locul formelor (τοπος εἰδῶν), spune Aristotel în tratatul *De anima*, este *sufletul* (ψυχὴ) doar că nu în întregime,

⁴⁷ Cf. Aristotel, *De an.*, III (Γ), 8, 432a1-3: „ὡς τε ψυχὴ ὡς περ χεὶρ ἐστὶν καὶ γὰρ χεὶρ ὀργάνων ἐστὶν ὀργάνων, καὶ οὐνοῦς εἶδος εἰδῶν καὶ ἡ χεὶρ εἶδος αἰσθητῶν. (trad. n.: Așa încât sufletul este precum mâna, căci și mâna este o unealtă a uneltelor, și gândirea o formă a formelor, și percepția o formă a sensibilelor.)”

⁴⁸ Al. Surdu, *op. cit.*, p. 288.

⁴⁹ Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 8, 1017b10-13: „Οὐσίαν λέγεται ταῖς τε ἀπλάσσοις, οὐκ ἄλλοις καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ οὐρα τοιαῦτα, καὶ οὐρος σπασατα καὶ ταῖς εἰς τούτων συνεστώτα ζῶντες καὶ δαίμονια καὶ ταῖς μορφα τούτων. (trad. n.: Substanță se numesc atât corpurile simple, precum pământul, focul, apa și toate cele de același fel, cât și în general corpurile și cele compuse din acestea, atât viețuitoare și ființe divine [corpuri cerești – n.n.], cât și părțile acestora.)”

⁵⁰ Cf. Aristotel, *An. post.*, I (A), 4, 73b7: „... ἡ δὲ οὐσία, καὶ οὐρα τοδε τι σημαίνει, ... (trad. n.: ... pe de altă parte din contră, substanța, sau tot ce înseamnă acest lucru determinat, ...)”; cf. H. Bonitz (*Ind. Arist.*, 495b45-55) τοδε τι este sinonim cu ἡ οὐσία (substanța), mai precis cu ἡ πρώτη οὐσία (substanța primă); τοδε τι înseamnă lucrul individual, acest ceva de aici determinat (*hoc aliquid*), ceea ce există prin sine însuși.

⁵¹ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 289.

⁵² Cf. Aristotel, *Cat.*, 5, 2b29-31: „Εἰκονος δε; μετα; τας πρώτας οὐσίας μονα τῶν ἄλλων τα; εἶδη καὶ τα; γενη δευτεραι οὐσία λεγονται; μονα γαρ δηλοι; την πρώτην οὐσίαν τῶν κατηγορουμένων. (trad. n.: Cum se cuvine însă, după substanțele prime, dintre celelalte, singure speciile și genurile sunt numite substanțe secundare, căci, dintre cele care se enunță, doar ele lămuresc substanța primă;)”

ci numai *partea gânditoare* a lui (ηΰνοητικη). Aceste forme nu există în act (εΰτελεχειω), ci există doar ca forme în potență (δυναπει τα;ειδη)⁵³. Locul acestor forme raționale, spune Alexandru Surdu, îl putem numi minte (*mens*)⁵⁴. Altfel spus, lucrurile individuale (τα;τοδε τι) există *in re* (εΰ υΰδοκειμενω), în timp ce formele raționale (τα;ειδη) există *in mente* (εΰ τηΰνοχη). Sufletul (ηΰνοχη) și implicit partea lui gânditoare (ηΰνοητικη), adică mintea, precizează Aristotel, e necesar să fie o substanță de aceeași natură cu forma corpului natural (την ψυχην ουΰτων ειΰαι ωΰ ειδος σωματος φυσικου) care posedă în potență (δυναπει ζωνη εΰοντος)⁵⁵.

În cazul *substanței prime*, materia sensibilă și forma fizică sunt în potență, ele sunt potențele lucrului individual (τοδε τι), care este tocmai actualizarea acestor potențe. În acest caz, *materia și forma sunt preexistente*, iar raportul este de la lucrul individual actual la forma potențială. În cazul *substanței secunde*, cauza formală și cauza materială produc forma rațională, toate trei fiind în potență. Prin urmare, raportul în acest caz este diferit față de cazul substanței prime, adică de la substanța rațională potențială la cauza formală tot potențială. *Pre existența cauzei formale* față de forma rațională este și ea diferită față de cazul substanței prime, aceasta fiind acum de natură *pur logică*. Considerată deci în calitate de cauză formală a formelor raționale, gândirea (οΰνοξ) ca formă a formelor (ειδος εΰων) este anterioară acestora potrivit ordinii logice (κατα;τογ λογον), dar este posterioară lor potrivit ordinii sensibile (κατα;την αιΰθησιν)⁵⁶. „Pre existența sau anterioritatea pur logică a cauzei formale față de forma rațională – arată Alexandru Surdu – face ca acestea să fie *consubstanțiale*”⁵⁷. Potrivit lui Aristotel, între cauzele lucrurilor trebuie deosebite cele care sunt diferite de lucrurile însele (εΰρον τι αιΰτιον), adică sunt exterioare, de cele care nu sunt⁵⁸. Formele raționale fac parte din a doua categorie, adică își au cauza formală în ele însele și în acest sens cauza formală și forma rațională se spune că sunt consubstanțiale.

Se ajunge astfel, potrivit lui Alexandru Surdu, la cele *două determinații fundamentale* ale gândirii ca formă a formelor. *Prima* dintre ele este tocmai faptul că *gândirea ca formă a formelor*, în calitate de cauză formală a formelor raționale, *nu există în afara acestora*. Altfel spus, dacă forma rațională este ειδος sau λογος, atunci și cauza formală este ειδος sau λογος. Cu alte cuvinte, dacă gândirea ca formă

⁵³ Cf. Aristotel, *De an.*, III (Γ), 4, 429a27-29: „και;ευδη;οι;λεγοντες την ψυχην ειΰαι τοπον εΰων, πλην οΰ ουπε οΰη αιΰλ' ηΰνοητικη;ουπε εΰτελεχειω/αιΰλλα; δυναπει τα; ειδη. (trad. n.: Și deci spun bine cei care afirmă că sufletul este un loc al formelor, doar că nu în întregime, ci numai partea gânditoare, nici în act, ci drept forme în potență)”.
⁵⁴ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

⁵⁵ Cf. Aristotel, *De an.*, II (B), 1, 412a19-21: „αιΰγαγκαιόν αΰα την ψυχην ουΰτων ειΰαι ωΰ ειδος σωματος φυσικου'δυναπει ζωνη εΰοντος. (trad. n.: Este necesar, prin urmare, ca sufletul să fie o substanță precum forma corpului natural care are viață în potență.)”.

⁵⁶ Cf. Aristotel, *Met.*, V (Δ), 11, 1018b31-32: „τωνων δε;αιΰλως τα;[προνερα και;υΰτερα] κατα;τογ λογον και;τα;[προνερα και;υΰτερα] κατα;την αιΰθησιν. (trad. n.: Dar, dintre acestea, cele [anterioare și posterioare] potrivit ordinii logice și cele [anterioare și posterioare] potrivit ordinii sensibile sunt diferite.)”.

⁵⁷ Al. Surdu, *op. cit.*, p. 290 (subl. n.).

⁵⁸ Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 9, 93b21: „εΰστι δε;των μεγ εΰρον τι αιΰτιον, των δ' ουΰ εΰτιν. (trad. n.: Dintre lucruri, unele au drept cauză ceva diferit de ele însele, în timp ce altele nu au)”.

a formelor este cauza formală a formei raționale, fiind consubstanțială cu aceasta, atunci *forma rațională este de aceeași natură cu gândirea*.

A doua determinație a gândirii ca formă a formelor este faptul că *gândirea este propria sa cauză formală*, adică propriul său principiu formal. Numai în acest mod, spune autorul⁵⁹, se poate interpreta corect enunțul aristotelic potrivit căruia *gândirea se gândește pe sine însăși* (αὐτοῦ νοεῖ ὁ νοῦς), în așa fel încât gândirea și inteligibilul devin identice (ταυτοῦ νοῦς καὶ νοητόν)⁶⁰.

Așa cum s-a arătat, în primul capitol din tratatul *Despre interpretare*, Aristotel afirmă că acelea care există în voce (τα;εἶ τη'φωνη), altfel spus, cuvintele vorbite, sunt simboluri (συμβολα)⁶¹ ale determinațiilor sufletului (τῶν εἶ τη'ψυχη/παθημάτων), adică ale stărilor mentale, iar cele scrise (τα; γραφόμενα) sunt simboluri ale celor vorbite. Dar, în timp ce cuvintele scrise (γραμματα) și cele vorbite (φωναί) nu sunt aceleași pentru toți, continuă capitolul, cele pentru care toate acestea sunt de la început semne (σημεῖα), adică determinațiile sufletului (παθηματα της ψυχης), și deopotrivă lucrurile (πραγματα) sunt similitudini (ομοιωματα)⁶². Potrivit comentariului lui Ammonius la acest pasaj al tratatului, gândurile și lucrurile sunt date *prin natură* (φύσει)⁶³, în timp ce cuvintele vorbite și cele scrise, care sunt simbolurile lor, sunt date *prin convenție* (θεσει)⁶⁴. Comentatorul, spune Alexandru Surdu, surprinde prin această diferențiere φύσει – θεσει un criteriu autentic al asemănării⁶⁵.

La fel cum *in mente* (εἶ τη'ψυχη)⁶⁶, continuă Aristotel mai departe, gândul (νοημα) există uneori fără adevăritate sau falsitate (ἀψευ του'αληθευειν η'ψευδεσθαι), dar alteori e necesar să-i revină una dintre acestea, tot așa este și *in voce* (εἶ τη'φωνη)⁶⁷. Altfel spus, relația dintre ceea ce există *in mente*, adică gândul (νοημα),

⁵⁹ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

⁶⁰ Cf. Aristotel, *Met.*, XII (Λ), 7, 1072b19-21: „αὐτοῦ δε;νοεῖ ὁ νοῦς κατα;μεταληψιν του'νοητου'νοητος γαρ γινεται θιγγανων και;νοων, ωστε ταυτοῦ νοῦς και;νοητον. (trad. n.: Astfel, gândirea se gândește pe sine însăși prin surprinderea inteligibilului, căci devine ea însăși inteligibilă atingându-l și gândindu-l, încât este același lucru gândirea și inteligibilul.)”; cf. în același sens și *De an.*, III (Γ), 4, 429b9-10.

⁶¹ În genere la Aristotel, spune J. Tricot, între το;σημεῖον (semn) și το;συμβολον (simbol) există o diferență, în sensul în care simbolul este mai mult decât un simplu semn, este un *semn convențional* și un *semn de recunoaștere*, iar în acest loc foarte important din tratatul *Despre interpretare* el trebuie înțeles în acest fel (cf. J. Tricot, în Aristote, *Organon I (Categories), II (De l'interpretation)*, traduction nouvelle et notes par J. Tricot, Paris, Éd. J. Vrin, 1966, p. 77, n. 3).

⁶² Cf. Aristotel, *De int.*, 1, 16a3-8.

⁶³ Cf. Ammonius, *In Aristotelis De interpretatione commentarius (Commentaria in Aristotelem Graeca (CAG)*, edita consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae, vol. IV, pars V; citat în continuare: Ammonius, *In de int.*), edidit A. Busse, Berlin, 1897, 24, 10–12 (20v26-21r1; cf. Ammonius, Stephanus, *Comentarii la tratatul Despre Interpretare al lui Aristotel*, însoțite de textul comentat, traducere, cuvânt înainte, note și comentariu de C. Noica (citat în continuare: trad. C. Noica), București, Editura Academiei Române, 1971, p. 58.

⁶⁴ Cf. Ammonius, *In de int.*, 23, 30–33 (20v6-10; pp. 57-58 în trad. C. Noica).

⁶⁵ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 291.

⁶⁶ Asupra traducerii, în contextul tratatului *De interpretatione*, a lui η'ψυχη prin *mens* (minte) și nu prin *suflet*, sau a traducerii lui η'βοηα prin *judecată* și nu prin *opinio*, cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 292.

⁶⁷ Cf. Aristotel, *De int.*, 1, 16a9-11.

și ceea ce există *in voce*, adică cuvântul (φωνή) este o *relație de asemănare* între gânduri și cuvinte. În comentariul lui la acest tratat aristotelic, Stephanus admite că între cuvinte și gânduri există o *analogie* (ἀναλογίων τῶν φωνῶν πρὸς τα;νοήματα). Dar analogia (ἀναλογία) este *asemănarea raporturilor* (ἡπῶν λόγων ὁμοιότης), precum dintre ceva și altceva (οἷον ὡς τοῦδε πρὸς τοῦδε), ca între gândul simplu și cuvântul simplu (ὡς ἀλλοῦν νοήμα πρὸς τὴν ἀλλήν φωνήν), exemplifică el. Într-adevăr, după cum în gândul simplu nu există adevăr și falsitate (ἐν τῷ ἀπλῷ νοήματι οὐκ ἔστιν το;ἀληθές και;το;ψευδός), tot așa nu există în cuvântul simplu (ἐν τῇ ἀλλῇ φωνῇ). Și după cum în gândul compus (ἐν τῷ σύνθετῷ νοήματι) există întru totul adevăr și falsitate, tot așa există și în vorbirea compusă (ἐν τῷ σύνθετῷ λόγῳ)⁶⁸. Dar aici, spune Alexandru Surdu, este vorba de mai mult decât de o simplă analogie, cum admite Stephanus, dovedit de faptul că Aristotel vorbește mai întâi despre ceea ce se întâmplă *in mente* și nu *in voce*, precum și de faptul că ceea ce se petrece *in voce* se aseamănă cu ceea ce se petrece *in mente* și nu invers⁶⁹. Potrivit traducerii latine comentate a tratatului aristotelic a lui Sylvester Maurus, arată autorul⁷⁰, aici este vorba de *imitație* (imitatio), în sensul în care cuvintele imită sau gândurile simple (*in hoc imitantur simplices apprehensiones*), sau gândurile compuse (*in hoc imitantur conceptus compositivos*)⁷¹. Pe de altă parte, pornind de la rostirea enunțiativă (ἀποφαντικός λόγος), care se obține din împletirea (συμπλοκή) cuvintelor simple, așa cum sunt numele și verbele, cele care nu indică nici adevărul, nici falsitatea, în cazul împletirii lor, spune Ammonius, trebuie luate în considerare adevărul și falsitatea, raportându-le la *gânduri* (τα; νοήματα) ca fiind *cauze ale cuvintelor* (ὡς αἴτια τῶν φωνῶν οἴτα)⁷². Exprimarea verbală (το; φωνεῖν) aparținându-ne prin natură (φύσει ἡμῖν ὑπαρχει), mai susține Ammonius, *numele* (τα; οἰονματα) și *verbele* (τα; ρήματα) își *au geneza în gândirea noastră* (ἐκ τῆς ἡμετέρας εἰσιν οὐκ ἔχει τὴν γένεσιν), folosind ca materie cuvântul⁷³. Aceste comentarii și concluzii, deși se raportează doar la primul capitol al tratatului *Despre interpretare*, pot fi întărite și cu alte texte aristotelice referitoare la modalitatea în care Aristotel justifică determinațiile rostirii declarative prin determinații mentale⁷⁴. Afirmatiile și negațiile *din voce* (αἰ ἐν τῇ φωνῇ καταφασεῖς και; ἀποφασεῖς) sunt simboluri (συμβολα) ale celor *din minte* (τῶν ἐν τῇ ψυχῇ)⁷⁵, spune Aristotel în capitolul 14 al aceluiași tratat. În genere, cele *din voce* (τα; ἐν τῇ φωνῇ) urmează celor *din gândire* (ἀκολουθεῖ τοῖς ἐν τῇ διανοῳ)⁷⁶. În concluzie, altfel spus, ceea ce este *in mente* este *cauza* sau *principiul* a ceea ce este *in voce*.

⁶⁸ Cf. Stephanus, *În librum Aristotelis De interpretatione commentarium (Commentaria in Aristotelem Graeca (CAG), edita consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae, vol. XVIII, pars III; citat în continuare: Stephanus, In de int.),* edidit M. Hayduck, Berlin, 1885, 6, 15–21 (39r-v; p. 115 în trad. C. Noica).

⁶⁹ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

⁷⁰ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

⁷¹ Cf. Sylvester Maurus, *Aristotelis Opera*, vol. I, Roma, 1668, p. 68.

⁷² Cf. Ammonius, *In de int.*, 18, 4-7 (15v27-16r2; p. 51 în trad. C. Noica).

⁷³ Cf. Ammonius, *In de int.*, 22, 25-27 (19v11-14; p. 56 în trad. C. Noica).

⁷⁴ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 292.

⁷⁵ Cf. Aristotel, *De int.*, 14, 24b1-4

⁷⁶ Cf. Aristotel, *De int.*, 14, 23a32-33.

Prin urmare, potrivit textelor aristotelice și comentariilor referitoare la ele, judecata în calitate de *gând* (νοημα), adică judecata *in mente*, are două *determinații* esențiale: 1) judecata este *afirmativă sau negativă*; 2) judecata este *adevărată sau falsă*. Fiind semnul judecății *in mente*, judecata *in voce* are aceleași determinații.

Potrivit cercetărilor lui Alexandru Surdu, menite să reconstruiască coerent teoria aristotelică a judecății din perspectivă logico-clasică, cele două metode prin care pot fi deduse determinațiile judecății sunt, pe de o parte, *interpretarea*, așa cum este aplicată ea în tratatul *De interpretatione*, și, pe de altă parte, *analiza*, așa cum este expusă în tratatul *De anima*⁷⁷. Rezultatele obținute printr-o metodă pot fi justificate prin rezultatele obținute prin cealaltă metodă, ceea ce înseamnă confirmarea lor printr-o dublă demonstrație.

Pe baza interpretării, arată autorul, se deduce și o *a treia determinație* a judecății *in mente*: 3) judecata este *unitatea sau sinteza* unor componente. Rostirea declarativă (λογος ἀποφαντικός), spune Aristotel în *Despre interpretare*, este una (εἴ τι δε; εἰς), fie una în mod clar, evident (ἡ]ο]εὐ δηλῶν), fie una prin unire, conexiune, sinteză (ἡ]ο]συνδεδεσμῶ/εἰς)⁷⁸. Rostirea este în mod evident o unitate (εἰς δ'ἄεστι; λογος), se spune în *Poetica*, căci ea semnifică unitatea (γὰρ ο]εὐ σημαίων)⁷⁹. Deopotrivă, rostirea declarativă înseamnă o sinteză (συνθεσις) dacă ne raportăm la formele verbului „a fi”, căci ele semnifică în plus o anume sinteză care nu poate fi gândită fără componentele ce stau împreună (προσσημαίνει δε; συνθεσιν τινα, ἢ ἄνευ τῶν συγκειμενων οὐκ εἴ τι νοηταί)⁸⁰, ceea ce constituie încă o confirmare a faptului că cele ce sunt *in voce* semnifică pe cele ce sunt *in mente*. Două lucruri spune Aristotel aici: 1) mai întâi, faptul că *verbul „a fi”* (το; εἶναι) *semnifică sinteza* (συνθεσις); 2) apoi, faptul că *sinteză nu este o legătură* (συμπλοκῆν copula) între componente, ci *este unitatea componentelor*⁸¹. Dexippus confirmă această interpretare în comentariul său la *Categorii* atunci când afirmă că judecata „omul se plimbă (ἀνθρωπος περιπατεῖ)” nu e spusă cu legătură (οὐ μετὰ; συμπλοκῆς), căci nu este spusă printr-o conjuncție de legătură (οὐ γὰρ μετὰ;

⁷⁷ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 292-293.

⁷⁸ Cf. Aristotel, *De int.*, 5, 17a15-16: „εἴ τι δε; εἰς λογος ἀποφαντικός ἡ]ο]εὐ δηλῶν ἡ]ο]συνδεδεσμῶ/εἰς, ... (trad. n.: Rostirea declarativă este una, fie una în mod clar, fie una prin unire, ...)”.

⁷⁹ Cf. Aristotel, *Poet.*, 20, 1457a28-29: „εἰς δ' εἴ τι; λογος διχῶς; ἡ]γὰρ ο]εὐ σημαίων, ἡ]ο]εὐ πλειονων συνδεδεσμων, οἴφν ἡ]λλίας μεν συνδεδεσμῶ/εἰς, ο]δε; του' ἀνθρωπου τῶ/εὐ σημαίνειν. (trad. n.: Rostirea este o unitate în două feluri; fie, într-adevăr, semnificând unitatea, fie constituită din mai multe părți unite, după cum Iliada este o unitate prin unire, iar [definiția] omului [este unitate] prin semnificarea unui singur lucru.)”.

⁸⁰ Cf. Aristotel, *De int.*, 3, 16b22-25: „οὐ γὰρ το; εἶναι ἡ]μὴ εἶναι σημειῶνεστι του' πραγματος, οὐδ' εἴ τι το; ο] εἴ τι; ψιλῶν. ἀνε; μεν γὰρ οὐδεν εἴ τι, προσσημαίνει δε; συνθεσιν τινα, ἢ ἄνευ τῶν συγκειμενων οὐκ εἴ τι νοηταί. (trad. n.: Căci verbul „a fi” sau „a nu fi” nu este un semn al lucrului, nici chiar dacă se întâmplă să rostești simplu pe „fiind”. Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic, însă semnifică în plus o anume sinteză, pe care nu o poți gândi fără componentele ce stau împreună.)”.

⁸¹ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 293; interpretarea greșită a acestui pasaj din finalul cap. 3 al tratatului *De interpretatione* (vezi *supra*), în sensul că verbul „a fi” *nu semnifică sinteză*, ci *face legătura* (funcția copulativă a verbului „a fi”, de la *copula* – legătură), arată Alexandru Surdu, a dus la consecințe dintre cele mai nefaste în istoria logicii (vezi Al. Surdu, *op. cit.*, pp. 297–311).

συμπλεκτικου' συνδεσμου)⁸², ci constituie o sinteză. Pe de altă parte, pe baza analizei directe a gândirii, care este cealaltă metodă, Aristotel afirmă în tratatul *De anima* că pot fi deosebite *in mente* două feluri de gânduri. Există mai întâi *gândul celor indivizibile* (ἡτῶν ἀφαιρετῶν νοησις), pentru care nu există falsul, și care corespunde *noțiunii*. Există apoi *gândul celor compuse*, pentru care există și adevărul, și falsul, și care corespunde *judecății*. Cele compuse au un fel de *sinteză a gândurilor* (συνθεσις τις νοημάτων), *constituind o unitate* (εἰς οὐτῶν)⁸³.

În concluzie, cele *trei* determinații ale *judecății în calitate de gând*, evidențiate prin interpretare și analiză pe baza textelor tratatelor aristotelice și a comentariilor, sunt următoarele: 1) judecata este *afirmativă sau negativă*; 2) judecata este *adevărată sau falsă*; 3) judecata este *unitatea sau sinteza* unor componente.

Justificarea judecării nu se poate face la nivelul judecării *in voce*, potrivit lui Alexandru Surdu, pentru faptul că judecata *in mente* este cauza sau principiul formal al ei. Prin urmare, justificarea judecării trebuie făcută la nivelul *in mente*, altfel spus, la nivelul cauzei sau principiului, iar justificarea ei astfel, adică în calitate de gând (νοησις), înseamnă și justificarea efectului, care este tocmai judecata *in voce*⁸⁴.

Judecata ca gând este o formă rațională (εἶδος sau λογος), al cărei loc este locul formelor raționale (τοπος εἰδῶν) și care are în această calitate o *cauză materială* și o *cauză formală*.

Cauza materială a judecării sunt elementele din care e constituită și care, la rândul lor, sunt *forme raționale*. Spre deosebire de componentele sale, care sunt *gânduri simple*, judecata este un *gând compus* din gânduri simple. Judecata poate fi considerată o *particularizare* a principiului aristotelic general conform căruia *gândirea se găndește pe sine*, în sensul în care cauza materială a judecării este gândirea, iar judecata este un *gând compus*. Întrucât judecata ca *gând compus* și componentele sale ca *gânduri simple* sunt considerate *în potență*, nu în act, cauza materială a judecării *nu este preexistentă* judecării și deci *nu este nici exterioară* ei⁸⁵.

Cauza formală sau *principiul formal* reprezintă cauza în virtutea căreia formele raționale devin componentele judecării, transformându-se din simple forme raționale în *elemente ale judecării*. Dar gândirea gândindu-se pe sine, conform principiului aristotelic enunțat mai sus, gândirea își este sieși propria cauză și, prin urmare, *cauza sau principiul formal al oricărei judecări* e necesar să fie *însăși judecata*. Sau, altfel spus, orice judecată, fiind εἶδος sau λογος, trebuie să aibă o cauză sau un principiu formal care deopotrivă să fie εἶδος sau λογος. Acest principiu formal este însăși

⁸² Cf. Dexippus, *In Aristotelis Categorias commentarium (Commentaria in Aristotelem Graeca (CAG), edita consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae, vol. IV, pars II; citat în continuare: Dexippus, In Cat.),* edidit A. Busse, Berlin, 1888, 22, 14–15 (26, 27–27,1; pp. 168–169 în trad. C. Noica).

⁸³ Cf. Aristotel, *De an.*, III (Γ), 6, 430a26-28. „ἢ μὲν οὐκ τῶν ἀφαιρετῶν νοησις ἐστὶ τούτοις περιελάττω; ἐστὶ τὸ ψευδὸς ἐν οὐκ δε; καὶ τὸ ψευδὸς καὶ τὸ ἀληθεὲς συνθεσις τις ἡδὴ νοημάτων ὡς περὶ εἰς οὐτῶν, ...” (trad. n.: „Pe de o parte deci, gândul celor indivizibile aparține celor despre care nu există falsul; pe de altă parte, acelea pentru care există și falsul, și adevărul au din acel moment un fel de sinteză a gândurilor, fiind precum o unitate, ...”).

⁸⁴ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 294.

⁸⁵ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

judicata ca judecată sau judecata judecăților. „Judecata judecăților – scrie Alexandru Surdu – este un caz particular al gândirii, care este forma formelor. Judecata judecăților este însăși judecata, și nu o anumită judecată. Ea este principiul formal, în virtutea căruia orice judecată este ceea ce este. Judecata ca principiu formal al judecăților este *rațiunea* (ο Λογος), care justifică pe *temeiul a ce* (ο ἄκοντινος) se produce orice judecată. Ea este rațiunea ființei (το;ειλαι), esenței (το;τινεϋτι) și quiddității (το;τινη ειλαι) judecăților”⁸⁶.

În *Metafizica*, Aristotel afirmă că *definiția* (ο ἰσμοϋ) este chiar *rațiunea quiddității* sau *esenței permanente* (ο ἴου'τινη ειλαι λογος)⁸⁷. Deci, ca rațiune a ființei, esenței și quiddității judecăților, adică în calitate de principiu formal, *judecata* este chiar *definiția judecății*. Judecata, ca definiție a judecății, în calitate de cauză sau principiu formal, devine judecată a judecăților, adică formă a formelor. Implicit, ea trebuie să respecte cele *două determinații esențiale* ale gândirii: 1) principiu formal al judecății, adică definiția judecății, *este însăși judecata* în pură sa esențialitate; 2) principiu formal al judecății *este consubstanțial cu judecata*⁸⁸.

Această *teorie a principiului formal al judecății*, așa cum este ea formulată, justificată și prezentată, atrage atenția Alexandru Surdu, *nu este explicit formulată ca atare* în vreunul dintre tratatele aristotelice păstrate, dar, afirmă autorul, ea *este strict fundamentată* pe teoria aristotelică a formelor și, prin urmare, *este implicit conținută* în opera lui Aristotel⁸⁹.

Conform teoriei aristotelice a definiției, judecata ca definiție a judecății va avea un *gen proxim* și o *diferență specifică*, așa cum are orice definiție. *Genul proxim al judecății* îl constituie *gândirea*, judecata fiind un gând compus din gânduri simple a căror sinteză este făcută tocmai de către gândire. Fiind o formă rațională, alături de celelalte două forme raționale clasice, noțiunea, cea mai simplă dintre ele, și silogismul, cea mai complexă dintre ele, judecata este *rațiune* (λογος) fără a fi rațiunea însăși, ci doar *o formă a ei*.

Diferența specifică a judecății, altfel spus, ceea ce o deosebește de celelalte forme raționale, e constituită din *cele trei determinații* ale judecății *in mente*. Prin urmare, judecata e necesar să fie: 1) *afirmativă sau negativă*; 2) *adevărată sau falsă*; 3) *sinteza unor componente*. Aceste trei condiții care dau specificitatea judecății sunt mai mult decât determinații ale ei, spune Alexandru Surdu. Ele sunt tratate de către Aristotel deopotrivă în calitate de *principii generale ale gândirii*, așa încât ele trebuie privite ca *principii ale diferenței specifice a judecății* ca formă rațională⁹⁰.

Prima determinare, potrivit căreia judecata este afirmativă sau negativă, are la bază un principiu general al gândirii. Într-adevăr, cercetând despre principiile demonstrative (περι;των ἀποδεικτικων ἀρχων) în genere, dacă țin de o singură știință sau de mai multe, Aristotel enunță principiul „că *este necesar ca orice sau să*

⁸⁶ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*

⁸⁷ Cf. Aristotel, *Met.*, VII (Z), 5, 1031a12: „...εϋτιν ο ἰσμοϋ ο ἴου'τινη ειλαι λογος ... (trad. n.: ...definiția este rațiunea quiddității ...)”.

⁸⁸ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 295.

⁸⁹ *Ibidem.*

⁹⁰ *Ibidem.*

fie afirmat sau să fie negat (οὐδὲ πᾶν ἀγαθῶν ἠφανῶναι ἠἀποφανῶναι)⁹¹, care este un *principiu general al gândirii*. Acest lucru se întâmplă pentru că gândirea (ἡδιανοία), spune Aristotel, este cea care sau afirmă, sau neagă (ἡκαταφῆσιν ἠἀποφῆσιν) tot ceea ce este conceput și ceea ce este intuit (πᾶν τοῖςδιανοητοῦ καὶ νοητοῦ)⁹².

A doua determinație, potrivit căreia judecata este adevărată sau falsă, se fundamentează pe un alt *principiu general al gândirii*. Cel care spune (οἰλεῶν) că ceva este sau nu este (εἶναι ἠμη) adică cel care afirmă sau neagă, spune adevărul (ἀληθεύει) sau spune falsul (ψευθεῖται)⁹³. Dar falsul și adevărul, spune Aristotel, nu sunt în lucruri (οὐεῖτι τοῖςψευδος καὶτοῖςἀληθες εἰ τοῖςπραγμασιν), precum binele ar fi adevărul, iar răul ar fi falsul pur și simplu, cu exemplul lui Aristotel, ci adevărul și falsul sunt în gândire (εἰ διανοῖα)⁹⁴. Prin urmare, principiul pe care se bazează a doua determinație este faptul că *adevărul și falsul aparțin gândirii în genere*.

A treia determinație este aceea conform căreia judecata este sinteza unor componente. Pe de o parte, afirmația și negația, dar, pe de altă parte, la fel și adevărul și falsul presupun unirea (τοῖςἀβ) și separarea (τοῖςχωρις) înțelese nu ca o succesiune (μη; τοῖς; εἰεξῆς), ci drept o anume unitate (εἰετι)⁹⁵. Această unitate obținută prin sinteza componentelor, presupunând combinarea (ἡσυμπλοκῆ) și divizarea (ἡδιαίρεσις) lor, spune Aristotel, este în gândire (εἰ διανοῖα), iar nu în lucruri (ἀλλ᾽οὐεἰ τοῖςπραγμασι)⁹⁶. Din această cauză deci, principiul general al gândirii în cazul celei de-a treia determinații este *sinteza gândurilor*.

Având în vedere cele spuse mai sus, *definiția judecării ca principiu formal* prin gen proxim și diferență specifică, conform cercetărilor lui Alexandru Surdu, este următoarea: „Judecata ca principiu formal este *rațiunea* (genul proxim) *afirmativă sau negativă, adevărată sau falsă, care alcătuiește sinteza componentelor raționale* (diferența specifică)”⁹⁷.

Definiția judecării ca principiu formal sub această formă nu se găsește în niciun tratat aristotelic. Teoria expusă mai sus, arată autorul ei, ca o particularizare a teoriei aristotelice a formelor, este o aplicare strictă la forma logică judecată în domeniul logicii clasico-tradiționale. Faptul că cele două teorii concordă și faptul că pot fi

⁹¹ Aristotel, *Met.*, III (B), 2, 996b26-29 (trad. și subl. n.); cf. și *Met.*, IV (Γ), 7, 1011b23-24.

⁹² Cf. Aristotel, *Met.*, IV (Γ), 7, 1012a2-3.

⁹³ Cf. Aristotel, *Met.*, IV (Γ), 7, 1011b27-28: „... , οὐδὲ καὶοἰλεῶν εἶναι ἠμη;ἀληθεύει ἠψευθεῖται (trad. n.: ... , încât și cel care spune că ceva este sau nu este spune adevărul sau spune falsul)”.

⁹⁴ Cf. Aristotel, *Met.*, VI (E), 4, 1027b25-27: „οὐγαρ εἰτι τοῖςψευδος καὶτοῖςἀληθες εἰ τοῖςπραγμασιν, οὐπν τοῖςμεν ἀγαθῶν ἀληθες τοῖςδε;κακῶν εὐθους ψευδος, ἀλλ᾽ εἰ διανοῖα/... (trad. n.: Într-adevăr, falsul și adevărul nu sunt în lucruri, ca și cum binele ar fi adevărul și răul ar fi falsul de-a dreptul, ci sunt în gândire, ...)”.

⁹⁵ Cf. Aristotel, *Met.*, VI (E), 4, 1027b24-25: „... λεγω δε;τοῖςἀβ) καὶτοῖςχωρις οὐδὲ μη;τοῖς εἰεξῆς ἀλλ᾽ εἰετι γιννεσθαι (trad. n.: ...spun unire și separare nu precum o succesiune, ci precum generarea unei anume unități;)”.

⁹⁶ Cf. Aristotel, *Met.*, VI (E), 4, 1027b29-31: „εἰτε;δε;ἡσυμπλοκῆεἰτιν καὶ;ἡδιαίρεσις εἰ διανοῖα/ἀλλ᾽ οὐεἰ τοῖςπραγμασι, ... (trad. n.: Dar, de vreme ce combinarea și divizarea sunt în gândire, iar nu în lucruri, ...)”.

⁹⁷ Al. Surdu, *op. cit.*, p. 296.

întărite cu enunțuri din tratatele aristotelice păstrate conduc la presupunerea că Aristotel mai elaborase și alte lucrări de logică în care trebuie să fi fost făcută teoria judecății ca formă logică. Conform mărturiei lui Diogenes Laertios⁹⁸, Aristotel mai avea și alte lucrări de logică în afară de cele șase tratate reunite acum sub numele de *Organon*. Pe de altă parte, spune Alexandru Surdu, „dacă luăm în considerare tradiția amintită de Aulus Gellius (*Noaptele atice*, V, 1-13), este posibil ca Aristotel să nici nu fi expus în scris unele dintre principalele sale teze privind teoria judecății, deoarece, în afară de *De interpretatione* și *Analytica*, lucrări deosebit de sistematice, dar care presupun o teorie anterioară a judecății, în celelalte lucrări întâlnim numai enunțuri izolate, accidentale. Or, spiritul aristotelic este incompatibil cu o asemenea tratare nesistematică a unei probleme fundamentale de logică. Din această cauză, noi nu suntem de acord cu modul în care este tratată, de obicei, logica lui Aristotel, despre care presupunem că lucrările cunoscute nu ne dau decât o imagine parțială. Nu numai că logica, bazată pe lucrările aristotelice cunoscute, nu reprezintă logica în sine, dar aceasta nu reprezintă în întregime nici măcar logica lui Aristotel. În acest sens, teoria judecății ca principiu formal, care este în deplină concordanță cu teoria aristotelică a formelor, deși nu aparține explicit lui Aristotel, poate fi considerată ca fiind de natură aristotelică și poate fi încadrată cel puțin ipotetic în doctrina aristotelică a judecății”⁹⁹.

Dar, dacă definiția judecății sub forma de mai sus nu se găsește în niciun tratat aristotelic, nu e mai puțin adevărat că Aristotel dă în schimb mai multe definiții parțiale ale judecății în diverse locuri, lucru amintit și comentat de Alexandru din Afrodisia¹⁰⁰. Astfel, în *Analytica primă* este dată o definiție a premisei unui silogism, premisă care de fapt este o judecată: premisa (προτάσις) este un enunț (λογος) care afirmă sau neagă (καταφατικός η] ἀποφατικός) ceva despre ceva (τινος κατὰ τινος)¹⁰¹. Dacă genul proxim (λογος) apare în această definiție la fel ca mai sus, diferența specifică în schimb este concentrată. Cea de-a doua determinație (adevărată sau falsă), care lipsește, este presupusă de prima determinație (afirmativă sau negativă) de vreme ce adevărul și falsul rezidă doar în afirmație și negație, iar a treia determinație (sinteza unor componente) este redusă la expresia τινος κατὰ τινος (ceva despre ceva). Așa cum observă Alexandru Surdu¹⁰², cu toate că în tratatul *Despre interpretare* expresia τινος κατὰ τινος (ceva aparține la altceva) corespunde strict doar unirii (το;α]βα) și lui καταφασις (afirmația), adică sintezei afirmative, în timp ce lui ἀποφασις (negația), la care duce separarea (το;χωρις), îi corespunde

⁹⁸ Cf. Diogenes Laertios, *Vitae philosophorum*, V, XII, 22-28.

⁹⁹ Al. Surdu, *op. cit.*, p. 297.

¹⁰⁰ Cf. Alexandru din Afrodisia, *In Aristotelis Analyticorum priorum librum I commentarium* (*Commentaria in Aristotelem Graeca* (CAG), edita consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Borussicae, vol. II, pars I; citat în continuare: Alexandru, *In An. pr.*), edidit M. Wallies, Berlin, 1883, 10, 10-12, 3 (4v40 - 5r39).

¹⁰¹ Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a16-17: „Προτάσις μεν οὐκ ἐστὶ λογος καταφατικός η] ἀποφατικός τινος κατὰ τινος. (trad. n.: O premisă este așadar un enunț care afirmă sau neagă ceva despre ceva.)”.

¹⁰² Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 296.

τινος ἀποτινος (ceva nu aparține la altceva)¹⁰³, Aristotel înțelege aici prin „ceva despre ceva” deopotrivă corespondentul afirmației și al negației. Într-adevăr, se spune în *Metafizica*, este necesar ca unul despre altul (ἐν καθ' ἑαυτού) sau să se afirme, sau să se nege (ἀναγκαῖα ἢ ἀποφανταί)¹⁰⁴. Alexandru din Afrodisia mai dă ca exemplu două definiții aristotelice ale judecării în care accentul este pus pe celelalte două determinații ale diferenței specifice. Prima¹⁰⁵, din tratatul *Despre interpretare*, spune că judecata este discursul (λόγος) căruia îi aparține (εἰ ὡς ὑπαρχει) faptul de a fi adevărat sau fals (τοῦ ἀληθεύειν ἢ ψευδεσθαι), unde este evidențiată a doua determinație a diferenței specifice, aceea de a fi adevărată sau falsă¹⁰⁶. A doua¹⁰⁷, din *Analitica secundă*, afirmă că premisa (προτάσις), care este exprimată printr-o judecată, este una sau alta din părțile unui enunț, adică afirmație sau negație, prin care un lucru se spune despre altul (ἐν καθ' ἑαυτού), unde potrivit lui Alexandru Surdu¹⁰⁸ este accentuată a treia determinație a diferenței specifice, cea de a fi sinteza unor componente¹⁰⁹.

Prin urmare, considerând rațiunea (λόγος) drept *genul proxim* al judecării și cele trei determinații ale *diferenței specifice* ca fiind exprimate toate concentrat prin formula *ceva despre ceva* (τινος καταντινος), definiția prescurtată a judecării ar fi următoarea: *judecata ca principiu formal este rațiunea a ceva despre ceva*¹¹⁰.

¹⁰³ Cf. Aristotel, *De int.*, 6, 17a26.

¹⁰⁴ Cf. Aristotel, *Met.*, IV (Γ), 7, 1011b24.

¹⁰⁵ Cf. Alexandru, *In An. pr.*, 10, 14–15 (4v43-44).

¹⁰⁶ Cf. Aristotel, *De int.*, 4, 17a1-3: „ἐπι δεῖ λόγος ... εἰ ὡς ἀληθεύειν ἢ ψευδεσθαι ὑπαρχει” (trad. n.: „Judecata este ... discursul căruia îi aparține faptul de a fi adevărat sau fals;”).

¹⁰⁷ Cf. Alexandru, *In An. pr.*, 11, 8 (5r15).

¹⁰⁸ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*, p. 297.

¹⁰⁹ Cf. Aristotel, *An. post.*, I (A), 2, 72a8-9: „προτάσις δ' ἐπιτι ἀποφανσεως τοῦ ἑαυτον μοριον, ἐν καθ' ἑαυτού ...” (trad. n.: O premisă este una sau alta din părțile unui enunț, prin care unul se spune despre altul, ...”).

¹¹⁰ Cf. Al. Surdu, *op. cit.*